

**HÜQUQİ ŞƏXS TƏRƏFİNDƏN AİDİYYATI
ŞƏXSLƏRLƏ ƏQDLƏRİN BAĞLANMASININ VƏ
ƏLAQƏLİ TƏRƏFLƏRİN MALİYYƏ HESABATLARININ
AUDİTİNƏ DAİR METODİK GÖSTƏRİŞ**

Elnur İbrahimov

**Auditin hüquqi tənzimlənməsi və
dövlət orqanları ilə iş idarəsinin rəisi**

Bəhruzə Qasımova

**Auditin hüquqi tənzimlənməsi və
dövlət orqanları ilə iş idarəsinin rəis müavini**

Firəngiz Axundova

**Auditin hüquqi tənzimlənməsi və
dövlət orqanları ilə iş idarəsinin rəis müavini**

M Ü N D Ə R İ C A T

Giriş	3
1. Aidiyyəti şəxslərin və ya əlaqəli tərəflərin maliyyə hesabatlarının auditi ..	3-7
2. Auditin məqsədləri	7
3. Riskin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi	8-9
• Əlaqəli tərəflər haqqında müştəriyə sorğu	10-11
• Əlaqəli tərəflərə nəzarət.....	12-13
4. Müəyyən edilmiş risklərə cavablar	13-15
5. Müəyyən edilmiş münasibətlərin və əməliyyatların uçotunun qiymətləndirilməsi və açıqlanması	15-16
6. Yazılı ifadələr	16
7. Auditor hesabatı	16
8. Əsas heyətlə əməliyyatlar	16-17
9. Audit Prosedurları	17-18
10. Sənədlər	18-28
11. İstifadə olunmuş ədəbiyyat	28

GİRİŞ

Auditorlar Palatasının Azərbaycan Respublikasında Auditor Fəaliyyətinin İnkişaf Konsepsiyasına (2021-2030-cü illər) və Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatasının 2022-ci il üzrə İş Planının 1.2-ci “Auditor fəaliyyəti ilə əlaqədar təlimatlar, tövsiyələr, metodik göstəriş və şərhlərin hazırlanması” bəndinə dair Qrafikinin 1-ci “Hüquqi şəxs tərəfindən aidiyyatı şəxslərlə əqdlərin bağlanması auditinə dair Metodik Göstərişin hazırlanması” bəndinə əsasən “Hüquqi şəxs tərəfindən aidiyyatı şəxslərlə əqdlərin bağlanması və əlaqəli tərəflərin maliyyə hesabatlarının auditinə dair Metodik Göstəriş” (bundan sonra – “Metodik Göstəriş”) hazırlanmışdır.

1. Aidiyyatı şəxslərin və ya əlaqəli tərəflərin maliyyə hesabatlarının auditi

Aidiyyatı şəxslərlə və ya əlaqəli tərəflərlə maliyyə əməliyyatları həm dələduzluq riskini artırır, həm də maliyyə hesabatlarının ədalətli olmaması və diqqətli audit tələb etməsi ilə bağlı səhv riskini artırır. Bu “Metodik Göstəriş” hüquqi şəxs ilə aidiyyatı və ya əlaqəli tərəflər arasında münasibətləri, əməliyyatları və ya balansları düzgün uçota almaması və açıqlamaması nəticəsində yaranan əhəmiyyətli təhrif risklərinin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi və cavablandırılması üçün audit prosedurlarını təsvir edir.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 49-1 maddəsinin tələblərinə görə “Aidiyyatı şəxslə bağlanması nəzərdə tutulan əqdin dəyəri hüquqi şəxsin aktivlərinin 5 faiz və daha çox hissəsini təşkil etdikdə, həmin əqd hüquqi şəxs tərəfindən cəlb edilmiş müstəqil auditorun rəyi və hüquqi şəxsin iştirakçılarının ümumi yığıncağının sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilmiş qərarı ilə bağlanılır”.

Beynəlxalq Audit Standartlarının 550 sayılı “Əlaqəli Tərəflər” standartı əlaqəli şəxslərin auditi zamanı auditor üçün prosedur qaydalarını müəyyən edir.

Həmçinin Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının 24 nömrəli “Əlaqəli tərəflərlə bağlı məlumatların açıqlanması” və 28 nömrəli “Asılı müəssisələrə və birgə müəssisələrə investisiya qoyuluşları” standartlarında bu cür əməliyyatların mühasibat uçotunda aparılması qaydası müəyyən edilmişdir.

Aidiyyatı şəxslərlə və ya əlaqəli tərəflərin maliyyə hesabatlarının auditi zamanı əsas fərqi ondan ibarətdir ki, 1-ci halda hüquqi şəxs tərəfindən aidiyyatı şəxslərlə əqdlərin bağlanması zamanı, yəni əməliyyatların niyyəti olduğu vaxt həyata keçirilir, digəri isə maliyyə hesabatlarının auditi zamanı yoxlanılan dövr ərzində əlaqəli şəxslərlə olmuş münasibətlərə (bağlanmış, icra edilmiş və ya icrada olan müqavilələr üzrə) qiymət verilməsidir. Hər iki halda bu auditin məqsədi birinci halda müqavilə bağlanan zaman korrupsiya hallarının qarşısını almaq, digərinin isə bitmiş müqavilələr üzrə belə halların olub-olmamasını müəyyən etməkdir.

Bu tapşırıq həyata keçirilən zaman prosedurlar eynidir, ona görə eyni rəy formasından istifadə edilir.

Bu xidmət həyata keçirilərkən 4400 sayılı Əlaqəli Xidmətlər üzrə Beynəlxalq Standart əsas götürülür.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 49-1 maddəsinə əsasən:

Hüquqi şəxsə aidiyyəti olan şəxslə həmin hüquqi şəxs arasında bağlanmış hər hansı əqd, razılaşma və yaxud əlaqəli əqdlər məcmusu aidiyyəti şəxslə əqd hesab edilir. Hüquqi şəxsə aidiyyəti olan şəxslər aşağıdakılardır:

- hüquqi şəxsin direktorlar şurasının (müşahidə şurasının) və icra orqanının rəhbəri və üzvləri;

- hüquqi şəxsin struktur bölməsinin (filial, nümayəndəlik, idarə və s.) rəhbəri;

- yuxarıda göstərilən şəxslərin qohumları (əri (arvadı), valideynləri, o cümlədən ərinin, arvadının valideynləri, babaları və nənələri, övladları, övladlığa götürənləri (götürülənləri), qardaşları və bacıları);

- hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalında ən azı 10 faiz və daha çox paya birbaşa və ya dolaylı yolla malik olan hər hansı şəxs;

- 1,2 və 3-cü bəndlərdə qeyd edilən şəxslərin birbaşa və ya dolayısı ilə iştirak etdiyi hüquqi şəxslər;

- hüquqi şəxsin, nizamnamə kapitalında ən azı 20 faiz payla iştirak etdiyi hüquqi şəxs;

- 4-cü və 6-cı bəndlərdə göstərilən hüquqi şəxslərdə ən azı 20 faiz paya (səhmlərə) malik olan hər hansı şəxs;

- 4-cü və 6-cı bəndlərdə göstərilən hüquqi şəxslərin direktorlar şurasının (müşahidə şurasının) və icra orqanlarının rəhbərləri;

- "Banklar haqqında" və "İnvestisiya fondları haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilmiş, müvafiq olaraq banklara və investisiya fondlarına aidiyyəti olan digər şəxslər.

Həmçinin bu məsələ Beynəlxalq Audit Standartlarında öz əksini tapmışdır. Belə ki, 550 №-li BAS-ın məqsədləri üçün əlaqəli tərəf aşağıdakılara malik olan tərəfdir (BAS 550-nin 10-cu bəndi):

(a) Müstəqil tərəflər arasında əməliyyat (Arm's length transaction)

- əlaqəli tərəflər olmayan, bir-birindən asılı olmadan hərəkət edən və şəxsi maraqlar güdən maraqlı və maraqlı satıcı arasında mümkün olan şərtlər üzrə aparılan əməliyyat;

(b) Əlaqəli tərəf (Related party) aşağıdakıdır: (İst: Paraq. A4-A7)

(i) maliyyə hesabatlarının tətbiq olunan çərçivələrində verilən tərifə uyğun əlaqəli tərəf;

(ii) maliyyə hesabatlarının tətbiq olunan çərçivələrində minimal tələblər müəyyən edilirsə və ya heç bir tələb müəyyənləşdirilmirsə:

a. Hesabat verən müəssisə üzərində bir və ya bir neçə vasitəçilərlə birbaşa və ya dolay yolla nəzarət və ya əhəmiyyətli dərəcədə təsirə malik olan fiziki şəxs və ya müəssisə;

b. Hesabat verən müəssisə tərəfindən bir və ya bir neçə vasitəçilərlə birbaşa və ya dolay yolla nəzarət və ya əhəmiyyətli dərəcədə təsir altında olan müəssisə; yaxud

c. Hesabat verən müəssisə ilə aşağıdakıların mövcudluğu nəticəsində ümumi nəzarət altında olan başqa bir müəssisə:

i. Səhmlərin nəzarət zərfinə malik ümumi mülkiyyətçi;

ii. Yaxın qohumluq əlaqələrində olan mülkiyyətçilər; yaxud

iii. Ümumi əsas rəhbərlik.

Qeyd

Müəssisənin rəhbərliyi müəssisənin maliyyə hesabatlarında əlaqəli tərəflərin müəyyən edilməsinə və açıqlanmasına cavabdehdir (24 №-li MUBS).

Maliyyə hesabatlarına qeydlərdə əlaqəli tərəflərin mövcudluğu, münasibətlərin xarakteri və hesabat dövründə onlar arasında həyata keçirilən təsərrüfat əməliyyatları haqqında aşağıdakı məlumatlar açıqlanmalıdır:

Müəssisə ümumi olaraq və aşağıda göstərilən hər bir kateqoriya üzrə əsas idarə heyətinin üzvlərinə verilmiş kompensasiyalar haqqında məlumatı açıqlamalıdır:

(a) qısamüddətli işçi mükafatlandırmaları;

(b) pensiya ödənişləri;

(c) digər uzunmüddətli mükafatlandırmalar;

(d) işdən çıxma müavinəti;

(e) səhm üzrə ödənişlər.

Əgər müəssisə menecment xidmətlərini digər müəssisədən (idarəedən müəssisə) alırsa, müəssisə idarəedən müəssisənin direktorlarına və işçilərinə ödədiyi məvacibə dair MUBS 17-ci maddənin tələblərini yerinə yetirməyə bilər.

Müəssisə maliyyə hesabatlarının əhatə etdiyi dövrlər ərzində əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar həyata keçirmişdirsə, o, əlaqəli tərəflə münasibətlərin xarakterini, o cümlədən münasibətlərin maliyyə hesabatlarına göstərdiyi potensial təsirin istifadəçilər tərəfindən

anlaşılması üçün lazım olan əməliyyatlar və öhdəliklər daxil olmaqla, ödənilməmiş qalıqlar haqqında məlumatı açıqlamalıdır. Ən azından aşağıdakı məlumatlar açıqlanmalıdır:

(a) əməliyyatların məbləği

(b) öhdəliklər daxil olmaqla ödənilməmiş qalıqların məbləği və:

(i) onların təminatlı olub-olmaması daxil olmaqla, həmin qalıq məbləğlərin ödənilməsi şərtləri və müddəti, həmçinin hesablaşma zamanı həyata keçirilməli olan əvəzi ödəmənin xarakteri; və

(ii) verilmiş və ya alınmış hər hansı zəmanətlərin təfsilatları;

(c) ödənilməmiş qalıqların məbləği ilə əlaqəli şübhəli borclar üzrə qiymətləndirilmiş öhdəliklər; və

(d) hesabat dövründə əlaqəli tərəflərdən şübhəli və ya ümitsiz borclar ilə əlaqəli tanınmış xərclər.

Bu tələb olunan açıqlamalar aşağıdakı kateqoriyaların hər biri üzrə ayrıca edilməlidir:

(a) əsas müəssisə;

(b) müəssisədə əhəmiyyətli nüfuza malik və ya ona birgə nəzarət edən müəssisələr;

(c) törəmə müəssisələr;

(d) asılı müəssisələr;

(e) müəssisənin sahibkar olaraq çıxış etdiyi birgə müəssisələr;

(f) müəssisənin və ya əsas müəssisənin əsas idarə heyəti;

(g) digər əlaqəli tərəflər.

Ayrıca idarəedən müəssisə tərəfindən göstərilən menecment xidmətlərinə görə çəkilən xərclər açıqlanmalıdır.

Xülasə edərək auditor aşağıdakı məlumatların tam açıqlanmasına nail olmalıdır:

- hesabat dövründə həyata keçirilmiş təsərrüfat əməliyyatlarının məbləğləri və bu təsərrüfat əməliyyatlarının aparılması ilə əlaqəli hesablanmış aktivlər, öhdəliklər, kapital, habelə təsərrüfat əməliyyatlarının aparılması şərtləri, verilmiş və yekunda alınmış zəmanətlər haqqında məlumatlar; hesabat dövrü;

- əlaqəli tərəflərdən debitor borcları ilə bağlı hesabat dövrünün sonuna şübhəli borclar üzrə ehtiyatların məbləğləri;

- hesabat dövründə şübhəli borclar üzrə ehtiyatlar və (və ya) aidiyyəti şəxslərdən alınması mümkün olmayan debitor borcları üzrə ehtiyatlar hesabına silinmiş məbləğ.

Əlaqəli tərəflərin mövcudluğu haqqında məlumat hesabat dövründə bu əlaqəli tərəflər arasında təsərrüfat əməliyyatlarının aparılmasından asılı olmayaraq açıqlanmalıdır.

Əlaqəli tərəfin iştirak edib-etməməsi müəssisə rəhbərliyi üçün aydın olmaya bilər. Bundan əlavə, bir çox mühasibat uçotu sistemləri əlaqəli tərəflərlə əməliyyatları ayırd etmək

və ya ümumiləşdirmək üçün nəzərdə tutulmamışdır, ona görə də rəhbərlik mühasibat məlumatlarının əlavə təhlilini aparmalıdır.

Auditin əlaqəli tərəflərlə bütün əhəmiyyətli əməliyyatları aşkar edəcəyi gözlənilə bilməz. Əlaqəli tərəfləri praktikada müəyyən etmək çox çətinidir. Əlaqəli tərəflərin aşağıdakı göstəriciləri ola bilər:

- çox mürəkkəb əməliyyatlar;
- tipik olmayan şərtlərlə əməliyyatlar;
- məntiqi işgüzar səbəbi olmayan əməliyyatlar;
- adi və ya adi qaydada emal olunmayan əməliyyatlar;
- ayrı-ayrı müştərilər və ya təchizatçılarla yüksək həcmli əməliyyatlar, iri və ya digər əhəmiyyətli əməliyyatlar;
- yerinə yetirilməyən əməliyyatlar, məsələn, pulsuz hədiyyələr və ya pulsuz olaraq göstərilən digər xidmətlər.

Əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar onlarla aparılan əməliyyatların məbləğindən asılı olmayaraq əhəmiyyətli xarakter daşıyır.

2. Auditin məqsədləri

BAS 550-in 9-cu maddəsinə əsasən auditorun məqsədi:

(a) Maliyyə hesabatlarının tətbiq olunan çərçivələrində əlaqəli tərəflərə aid tələblərin müəyyən edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq, aşağıdakı məqsədlər üçün əlaqəli tərəflərin münasibət və əməliyyatları haqqında yetərli təsəvvür əldə etmək:

(i) müvafiq olarsa, əlaqəli tərəflərin münasibət və əməliyyatları ilə şərtlənən və dələduzluq nəticəsində yaranmış əhəmiyyətli təhriflər riskinin müəyyən edilməsində və qiymətləndirilməsində mühüm rol oynayan dələduzluq riski amillərini tanımaq;

(ii) əldə edilmiş audit sübutları əsasında maliyyə hesabatlarına dair (əgər həmin münasibət və əməliyyatlara toxunursa) aşağıdakı nəticələrə gəlmək:

a. maliyyə hesabatlarının ədalətli təqdimatı təmin olunubmu (ədalətli təqdimat çərçivələri daxilində); yaxud

b. maliyyə hesabatları istifadəçiləri aldada bilərmi (uyğunluq çərçivələri daxilində);

(b) Bundan əlavə, əgər maliyyə hesabatlarının tətbiq olunan çərçivələri əlaqəli tərəflərə dair tələblər müəyyən edirsə, əlaqəli tərəflərlə bağlı münasibət və əməliyyatların maliyyə hesabatlarında tətbiq olunan çərçivələrə uyğun lazımı qaydada müəyyən edilməsi, uçota alınması və açıqlanması haqqında yetərli münasib audit sübutları əldə etmək.

3. Riskin qiymətləndirilməsi və müəyyən edilməsi

315 №-li BAS və 240 №-li BAS-ın tələb etdiyi risklərin qiymətləndirilməsi prosedurlarının bir hissəsi kimi, auditor əlaqəli tərəflərlə əlaqəli əhəmiyyətli təhrif risklərinin müəyyən edilməsinə aid olan məlumatı əldə etmək üçün aşağıdakı prosedurları və fəaliyyətləri yerinə yetirməlidir (BAS 550-nin 11-ci maddəsi):

11. 315 sayılı (düzəliş edilmiş) BAS-da və 240 sayılı BAS-da nəzərdə tutulmuş riskin qiymətləndirilməsi prosedurları və əlaqəli fəaliyyətlər çərçivəsində auditor əlaqəli tərəflərlə münasibət və əməliyyatlardan irəli gələn əhəmiyyətli təhriflər riskinin müəyyən edilməsi üçün mühüm olan informasiyanı əldə etmə məqsədilə 12-17-ci paragraflarda qeyd edilmiş audit prosedurlarını və əlaqəli fəaliyyətləri həyata keçirməlidir. (İst: Paraq. A8)

Müəssisənin əlaqəli tərəflərlə münasibət və əməliyyatlarının dərk edilməsi

12. 315 sayılı (düzəliş edilmiş) BAS-ın və 240 sayılı BAS-ın tələblərinə uyğun olaraq, tapşırıq qrupunun müzakirə etdiyi məsələlərin dairəsinə müəssisənin əlaqəli tərəflərlə münasibət və əməliyyatları nəticəsində dələduzluq və ya səhv səbəbindən maliyyə hesabatlarında əmələ gələn əhəmiyyətli təhriflərin mümkünlüyünün xüsusi təhlilini daxil etmək lazımdır. (İst: Paraq. A9-A10)

13. Auditor aşağıdakı məsələlər barədə məlumat əldə etmək üçün rəhbərliyə sorğular göndərməlidir:

(a) Əvvəlki dövrlə müqayisədə baş vermiş dəyişikliklər daxil olmaqla, müəssisənin əlaqəli tərəflərinin siyahısı;

(b) Müəssisə ilə bu əlaqəli tərəflər arasında münasibətlərin xüsusiyyəti; habelə

(c) Hesabat dövründə müəssisə ilə bu əlaqəli tərəflər arasında hər hansı əməliyyatlar olubmu və əgər olubsa, bu əməliyyatların növü və məqsədi.

14. Auditor aşağıdakıları müəyyən etmək üçün rəhbərliyin tətbiq etdiyi nəzarət vasitələri haqqında (əgər belələri varsa) məlumat əldə etmək məqsədilə müəssisənin rəhbərliyinə və digər təmsilçilərinə sorğular göndərməli və müvafiq hesab etdiyi digər riski qiymətləndirmə prosedurlarını yerinə yetirməlidir: (İst: Paraq. A15-A20)

(a) Maliyyə hesabatlarının tətbiq olunan prinsiplərinə uyğun olaraq, əlaqəli tərəflərlə münasibət və əməliyyatları müəyyən etmək, uçotunu aparmaq və açıqlamaq;

(b) Əlaqəli tərəflərlə iri əməliyyat və sövdələşmələrə icazə vermək və onları təsdiqləmək; habelə (İst: Paraq. A21)

(c) Biznesin normal gedişindən kənara çıxan iri əməliyyat və sövdələşmələrə icazə vermək və onları təsdiqləmək.

Materialların və sənədlərin yoxlanılması zamanı əlaqəli tərəflər haqqında informasiyalara yüksək dərəcədə diqqət yetirilməsi.

15. Audit ərzində auditor hesabatları və ya sənədləri yoxlayarkən rəhbərliyin daha əvvəl müəyyən etmədiyi və ya auditora açıqlamadığı əlaqəli tərəflərlə münasibət və ya əməliyyatların mövcudluğunu göstərə bilən sövdələşmə, yaxud başqa informasiyalara daim yüksək diqqət yetirməlidir. (İst: Paraq. A22-A23)

Xüsusilə, auditor rəhbərliyin daha əvvəl müəyyən etmədiyi və ya auditora açıqlamadığı əlaqəli tərəflərlə münasibət və ya əməliyyatların mövcud olması barədə əlamətləri müəyyən etmək üçün aşağıdakı materialları öyrənməlidir:

(a) Audit prosedurlarının yerinə yetirilməsi zamanı banklardan və hüquq məsləhətçilərindən əldə edilmiş təsdiqləmələr;

(b) Səhmdarların və idarəetməyə məsul şəxslərin yığıncaqlarının protokolları; habelə

(c) Müəssisənin fəaliyyətinin şəraiti nəzərə alınmaqla auditorun zəruri hesab etdiyi digər materiallar və sənədlər.

16. Əgər auditor 15-ci paragrafda tələb edilən audit prosedurları və ya digər audit prosedurları yerinə yetirilən zaman müəssisənin biznes fəaliyyətinin normal gedişindən kənara çıxan iri əməliyyatları müəyyən edərsə, onda rəhbərlikdən aşağıdakı məlumatları tələb etməlidir: (İst: Paraq. A24-A25)

(a) Bu əməliyyatların xüsusiyyəti; habelə (İst: Paraq. A26)

(b) Əlaqəli tərəflərin əməliyyatlarda mümkün iştirakı. (İst: Paraq. A27)

Əlaqəli tərəflər haqqında informasiyanın tapşırıq qrupunun üzvlərinə çatdırılması.

17. Auditor müəssisənin əlaqəli tərəfləri haqqında əldə etdiyi uyğun məlumatları audit qrupunun digər üzvləri ilə paylaşmalıdır. (İst: Paraq. A28)

<*> Müştəri ilə əlaqəli tərəflərin sorğulanması üçün nümunə forması.

Əlaqəli tərəflər haqqında müştəriyə sorğu

Müştəri meneceri

TAM ADI. müştəri meneceri

Əziz _____!

(*müştəri rəhbərinin adı, atasının adı*)

(*müştərinin tam adı*) 202____ il üçün hesabatlarının və ya xüsusi audit tapşırığı əsasında aparılan auditi ilə əlaqəli və 550 №-li “Əlaqəli tərəflər” standartın 13-cü bəndinin tələbləri nəzərə alınmaqla Əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar” bölməsində lütfən bizə təşkilatınızın əlaqəli tərəfləri (filialları), habelə onlarla yoxlanılan və əvvəlki dövr ərzində baş vermiş əməliyyatlar haqqında məlumat verin.

Əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar haqqında məlumatlara aşağıdakılar daxildir:

- müəssisə ilə əlaqəli tərəflər arasında münasibətlərin xarakteri;
- əməliyyat növləri;
- hər növ əməliyyatların həcmi (mütləq və ya nisbi ifadədə);
- hesabat dövrünün sonuna başa çatdırılmamış əməliyyatlar üzrə xərc göstəriciləri;
- əməliyyatlar üzrə hesablaşmaların həyata keçirilməsi (tamamlanması) şərtləri və şərtləri, habelə hesablaşmaların forması;
- hesabat dövrünün sonuna şübhəli borclar üzrə formalaşmış ehtiyatların məbləği;
- iddia müddəti başa çatmış, silinmiş debitor borclarının məbləği, alınması mümkün olmayan digər borclar, o cümlədən şübhəli borclar üzrə ehtiyatlar.

Bu sorğu ilə bağlı məlumat verərkən, əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar haqqında aşağıdakı məlumatları təqdim etməlisiniz:

- qarşı tərəfin adı;
- onun əlaqəli tərəf kimi müəyyən edilməsi üçün əsas (yəni müəssisənin əlaqəli tərəfdə və ya müəssisədə əlaqəli tərəfdə maraqlarının göstəricisi);
- əməliyyat tarixi;
- əməliyyatın məzmunu;
- əməliyyatın məbləği;
- hesabat tarixinə hesablaşmaların qalığı.

Eyni qarşı tərəflə eyni tipli əməliyyatların əhəmiyyətli sayda olması halında, oxşar xarakterli əməliyyatlar məcmu şəkildə açıqlana bilər.

Göstərilən dövrlər ərzində hər hansı tərəflə əlaqənin başlanması/xitam verilməsi baş veribsə, lütfən, həmin tərəflə bağlı müvafiq tarixləri göstərin .

Bundan əlavə, lütfən, əlaqəli tərəflərlə bağlı məlumatların düzgünlüyünü və etibarlılığını təmin edən rəhbərlik tərəfindən təsdiq edilmiş nəzarət prosedurlarının mövcudluğu haqqında məlumat verin (Cədvəl 1).

Tələb olunan məlumatlara təşkilat rəhbəri və baş mühasib tərəfindən imzalanmış və cavabın verilmə tarixi göstərməklə cavabların təqdim edilməsi xahiş olunur.

Zəhmət olmasa sorğumuza cavabı aşağıdakı ünvana göndərin:
_____ (auditor təşkilatının ünvanını göstərin).

Hörmətlə, _____ (tam adı, tarixi)

Əlaqəli tərəflərə nəzarət

Nəzarət prosedurunun adı	Müəyyən edin:		
	Prosedurun təsviri	Hansı sənəd təsdiqləndi	Praktikada tətbiq olunurmu
Əlaqəli tərəflərlə əməliyyatların müəyyən edilməsi			
Əlaqəli tərəflərlə əməliyyatların uçotu			
Əlaqəli tərəflərlə münasibətlərin və əməliyyatların açıqlanması			
Əsas və əlaqəli tərəflərin əməliyyatlarının təsdiqi proseduru			
Əlaqəli tərəflərlə aşağıdakı əməliyyat növlərinin təsdiq edilməsi qaydası: - satınalma və birləşmə kimi mürəkkəb kapital əməliyyatları; - ofşor zonalardakı təşkilatlarla əməliyyatlar; - lizinq; - oxşar aktivlərin/məhsulların bazar qiymətləri ilə müqayisədə qiymətə yüksək endirimlər/baxışlar təqdim etməklə aktivlərin/hazır məhsulların satışı üzrə əməliyyatlar; - dövri öhdəliklərlə əməliyyatlar, məsələn, geri almaq öhdəliyi ilə aktivlərin satışı; - şərtləri tamamlanma tarixindən əvvəl dəyişdirilmiş müqavilələr üzrə əməliyyatlar			
Əhəmiyyətli Əlaqəli Tərəflərlə Əməliyyatların və Müqavilələrin Normal Biznes Kursundan Kənar Təsdiqlənməsi Prosesi			

Eyni zamanda aşağıdakı audit prosedurları faydalı ola bilər:

- aidiyyatı şəxslərlə mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq açıqlanmalı olan əqdlərin olub-olmaması barədə müəssisənin rəhbərliyindən və rəhbərlərindən soruşmaq;
- məlum əlaqəli tərəfləri müəyyən etmək üçün əvvəlki ilin iş fayllarını nəzərdən keçirmək;
- səhmdarların, direktorların yığıncaqlarının protokollarına və digər müvafiq sənədlərə baxmaq;
- iri və ya qeyri-adi əməliyyatlar və qalıqlar, xüsusən də maliyyə ilinin sonuna və ya ona yaxın tanınan əməliyyatlar üçün mühasibat uçotu sənədlərini yoxlamaq;
- alınmış və verilmiş kreditlərin təsdiqinə, habelə banka müraciətlərə baxmaq. Belə bir yoxlama əlaqəli əlaqənin və ya zəmanətin mövcudluğunu göstərə bilər;
- birgə müəssisədə və ya digər müəssisədə iştirak payının alqı-satqısı kimi investisiya əməliyyatlarını təhlil etmək;
- menecmentin digər müəssisələrə mənsubiyyətini öyrənmək ;
- səhmdarların reyestrinə baxış keçirmək, əsas mülkiyyətçilərin adlarını öyrənmək;
- yoxlanılan təşkilatın əlaqəli tərəfləri haqqında bilikləri ilə bağlı sorğu keçirmək ;
- əlaqəli tərəflərin mövcudluğunu müəyyən etmək üçün müəssisənin vergi bəyannamələrini və ya tənzimləyici orqanlara təqdim etdiyi digər məlumatları yoxlamaq;
- əlaqəli tərəflərin mövcudluğunu və ya əlaqəli tərəflərlə əməliyyatları müəyyən etmək üçün vəkillə yazışmalara (yazışmaya) baxmaq.

4. Müəyyən edilmiş risklərə cavablar

330 №-li Beynəlxalq Audit Standartında auditorun qiymətləndirilmiş risklərə cavab olaraq prosedurlar hazırlaması tələbinin bir hissəsi olaraq, əlaqəli tərəflərlə münasibətlərdən yaranan maliyyə hesabatlarının əhəmiyyətli təhriflərinin qiymətləndirilmiş riskləri ilə bağlı kifayət qədər müvafiq audit sübutları əldə etmək üçün əlavə audit prosedurlarını tərtib edir və həyata keçirir. (550 №-li BAS-ın 20-ci maddəsi).

Audit prosedurlarına aşağıdakılar daxil edilməlidir (BAS 550-nin 21-24-cü bəndləri):

Vəziyyət	Auditorun hərəkətləri
Auditor rəhbərlik tərəfindən əvvəllər müəyyən edilməmiş və ya açıqlanmayan əlaqəli tərəflərdən şübhələnir	Auditor məlumatların əlaqəli tərəflərin mövcudluğunu təsdiq edib-etmədiyini müəyyən etməlidir
Auditor rəhbərlik tərəfindən əvvəllər müəyyən edilməmiş və ya açıqlanmayan əlaqəli tərəfləri müəyyən edir	<p>Auditor etməlidir:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bu barədə audit proqramının digər üzvlərinə məlumat vermək; - müəyyən edilmiş əlaqəli tərəflərlə bütün əməliyyatların müəyyən edilməsi üçün rəhbərliyə sorğu vermək; - müəssisənin daxili nəzarətinin əlaqəli tərəflər arasında əlaqəni niyə müəyyən edə bilmədiyini öyrənmək; - əsas maddi prosedurları yerinə yetirmək (vəkil kimi biliyə malik olduğu güman edilən üçüncü şəxslərə sorğular; əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlarla bağlı mühasibat uçotu sənədlərinin yoxlanılması; əməliyyatların şərtlərinin yoxlanılması; müqavilə); - auditora açıqlanmayan digər əlaqəli tərəflərin olması riskini nəzərdən keçirmək; - əlaqəli tərəflərin açıqlanmaması qəsdəndirsə və buna görə də fırıldaqçılığa işarədirsə, audit üçün təsirlər qiymətləndirilməlidir.
Auditor adi iş rejimindən kənar əlaqəli tərəflərlə əməliyyatları müəyyən edir	<p>Auditor müvafiq müqavilələri yoxlamağa və qiymətləndirməyə borcludur:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Biznes işi (və ya onun olmaması) ədalətsiz məqsəd təklif edirmi (çox mürəkkəbdirmi, qeyri-adi satış şərtləri varmı, məntiqi biznes məqsədi varmı?); - əməliyyatların şərtlərinin rəhbərliyin izahatlarına uyğun olub-olmaması; - əməliyyatların düzgün uçota alındığını və açıqlandığını

Rəhbərlik maliyyə hesabatlarında qeyd etmişdir ki, əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar tipik şərtlər əsasında aparılmışdır	Auditor əməliyyatların şərtlərinin bazarda mövcud olanlardan fərqlənmədiyinə əmin olmalıdır, yeni bunun həqiqətən də belə olduğunu təsdiqləyən müvafiq sübutları əldə edin: - qiymət; - ödəniş şərtləri; - görünməyən hallar; - xüsusi şərtlər
--	--

5. Müəyyən edilmiş münasibətlərin və əməliyyatların uçotunun qiymətləndirilməsi və açıqlanması

Aidiyyatı şəxslər haqqında məlumatlar əsasında auditor təşkilatı aidiyyatı şəxslərlə əməliyyatların yoxlanılan subyektin mühasibat (maliyyə) hesabatlarında əks etdirilməsinin və açıqlanmasının tamlığını və düzgünlüyünü qiymətləndirməlidir:

- mühasibat uçotunu və hesabatı tənzimləyən normativ hüquqi aktların tələbləri ilə;
- mühasibat (maliyyə) hesabatlarında təqdim olunan məlumatların audit edilən təşkilatın əlaqəli tərəflərlə münasibətləri haqqında auditor təşkilatına məlum olan məlumatlara uyğun olub-olmaması barədə peşəkar mülahizə ilə.

Audit təşkilatının birləşdirilmiş mühasibat (maliyyə) hesabatları ilə əlaqəli olaraq, mühasibat (maliyyə) hesabatlarına dair ümumi tələblərə uyğunluq məsələlərini nəzərdən keçirməklə yanaşı, qiymətləndirmək lazımdır:

- törəmə və törəmə cəmiyyətlər haqqında məlumatların konsolidə edilmiş mühasibat (maliyyə) hesabatlarına daxil edilməsinin və ya daxil edilməməsinin əsaslılığını;
- vahid uçot siyasətinin tətbiqi də daxil olmaqla, əsas və törəmə müəssisələrin mühasibat (maliyyə) hesabatlarının göstəricilərinin birləşdirilmiş uçot (maliyyə) hesabatlarına daxil edilməsinin düzgünlüyünü;
- fərdi aktivlər, öhdəliklər və təsərrüfat əməliyyatları üzrə ədədi göstəricilərin konsolidə edilmiş mühasibat (maliyyə) hesabatlarında əks etdirilməsinin düzgünlüyü, onsuz mühasibat (maliyyə) hesabatlarının dəqiq qiymətləndirilməsinin mümkünsüz və ya istifadəçi üçün çətinliyini.

Qeyd

Əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar, əməliyyatların əhəmiyyətliliyindən asılı olmayaraq, bu məsələnin keyfiyyət xüsusiyyətlərinə əsasən maliyyə hesabatlarına qeydlərdə açıqlanmalıdır. Çox vaxt milli hesabatlarda bu əməliyyatlar qeydlərdə açıqlanmır, auditorlar dəyişdirilməmiş auditor hesabatı verirlər.

6. Yazılı ifadələr

Tətbiq olunan maliyyə hesabatı çərçivəsi əlaqəli tərəflərə dair tələbləri ehtiva edirsə, auditor rəhbərlikdən və müvafiq hallarda idarəetməyə məsul olan şəxslərdən yazılı təqdimatlar almalıdır (250 №-li MUBS-un 26-cı maddəsi):

- onlar auditora müəssisənin əlaqəli tərəflərinin şəxsiyyətlərini və bildikləri əlaqəli tərəflərlə bütün əlaqələri və əməliyyatları açıqlamalıdır;

- onlar bu cür münasibətləri və əməliyyatları müvafiq çərçivənin tələblərinə uyğun olaraq düzgün uçota almış və açıqlamışdır.

7. Auditor hesabatı

Auditin nəticələrinə əsasən auditor, əgər varsa, aidiyyəti şəxslərlə əməliyyatların əks etdirilməsinin düzgünlüyünə dair əsaslandırılmış iradları olan məlumatı yoxlanılan subyektin rəhbərlərinə və (və ya) audit sifarişçisinə göndərməyə borcludur. Auditor əlaqəli tərəflərlə aparılan əməliyyatlar üzrə verilən şərhərdən hansının əhəmiyyətli olduğunu və onların auditor rəyinə təsir edib-etmədiyini auditor hesabatında göstərməlidir.

Auditorun fikrincə, auditin sonunda əlaqəli tərəflərlə əhəmiyyətli əməliyyatlara dair bütün zəruri məlumatlara malik olmaqla və ya yoxlanılan təşkilatın aidiyyəti şəxslərlə apardığı əməliyyatlar açıqlanır və mühasibat uçotunda əks etdirilir.

8. Əsas heyətlə əməliyyatlar

Müəssisə prosedurları

Auditorlar bütün açıqlanmış əməliyyatların düzgün müəyyən edilməsini və uçota alınmasını təmin etmək üçün müəssisənin prosedurlarını öyrənməlidirlər. Şəbəkə müəssisələrinin belə prosedurlara aşağıdakılar daxil ola bilər:

- bütün direktorları və vəzifəli şəxsləri maraqlandıran əməliyyatları bilavasitə və ya əlaqəli tərəflər vasitəsilə açıqlamalarının tələb olunduğu barədə məlumatlandırmaq (belə açıqlama rəhbərliklə görüşdə edilməlidir);

- direktorlar yığıncağının protokolunda qeyd olunan bütün əməliyyatları qeyd etmək;

- açıqlanmasını tələb edən bütün əməliyyatların təfərrüatlarını qeyd edən reyestr aparmaq;

- prosedurları təyin etmək:

- ümumi yığıncaqda üzvlərin təsdiqini tələb edəcək potensial əməliyyatların müəyyən etmək;

- müəssisənin hər hansı qeyri-qanuni əməliyyatlara girməməsini təmin etmək;

- sistemə nəzarət etmək, mütəmadi olaraq (ən azı ildə bir dəfə) hər bir direktorun açıqlanmış əməliyyatlar haqqında müəssisənin qeydləri ilə razılaşdığını və bu qeydlərin tam və düzgün olduğundan əmin olub olmadığını yoxlamaq;

- hər bir maliyyə ilinin sonunda hər bir direktordan hesabat məqsədləri üçün tələb olunan açıqlamaları əks etdirən rəsmi bəyanat almaq.

Məlumatınız üçün

Kiçik təşkilatlarda auditorlar belə rəsmi prosedurların olmadığını görə bilərlər. Auditorlar hər bir direktora öz öhdəlikləri barədə məlumat verməli və maraqlı olduqları hər hansı əməliyyatın açıqlanmasının təsdiqlənməsi üçün yazılı sorğu verməlidirlər.

9. Audit Prosedurları

Şəbəkə müəssisələrinin aşağıdakı əlavə audit prosedurları qəbul edilməlidir:

- onların adekvatlığını yoxlamaq üçün direktorların iclaslarının protokollarını və direktorlar və əlaqəli tərəflərlə əməliyyatların digər qeydlərini nəzərdən keçirmək;

- direktorların və əlaqəli şəxslərin iştirak etdiyi hər hansı razılaşma və müqavilələri öyrənmək, o cümlədən hər hansı mövcud mənbə məlumatında bu cür əməliyyatların təfərrüatlarını izləmək;

- direktorlardan və ya əlaqəli tərəflərdən alınacaq məbləğlərin geri qaytarılması ehtimalını qiymətləndirmək;

- açıqlanmış əməliyyatların qanuniliyini yoxlamaq. Auditorlar əməliyyatın qanunsuz olduğuna inanırlarsa, onlar:

a) dərhal rəhbərliklə öz baxışlarını müzakirə etmək;

b) auditor hesabatında açıqlanması məsələsini diqqətlə nəzərdən keçirmək;

- əməliyyatın qanuniliyi və ya açıqlanan xarakteri ilə bağlı şübhə yarandıqda müştəriyə hüquqi məsləhətə müraciət etməyi tövsiyə etmək;

- il ərzində vəzifədə olmayan direktorlara (və əlaqəli şəxslərə) münasibətdə açıqlanmış əməliyyatlar haqqında müəssisənin məlumatlarının natamam olması ehtimalını nəzərə almaq;

- açıqlanmasını tələb edən məsələlərə hər hansı təsir göstərə biləcəyini müəyyən etmək üçün balans hesabatı tarixindən sonrakı hadisələri nəzərdən keçirmək.

Auditorlar həmçinin rəhbərlikdən özləri və hər hansı əlaqəli şəxslərlə bağlı hər hansı əməliyyatın açıqlanmasını təsdiqləyən yazılı təqdimat almağı düşünməlidirlər.

10. Sənədlər

Auditordan tələb olunur ki, audit sənədlərinə müəyyən edilmiş əlaqəli tərəflərin adları və onlar arasındakı əlaqənin xarakteri haqqında məlumat daxil etsin.

“Əlaqəli tərəfin nəzərdən keçirilməsi” işçi sənədinin nümunə forması

Məqsədlər və audit prosedurları		Standart və qaydalara istinad
<p>Məqsədlər:</p> <p>1) fırıldaqçılıq riski faktorlarını tanımaq üçün kifayət qədər əlaqəli tərəflər arasında əlaqələr və əməliyyatlar haqqında anlayış əldə etmək;</p> <p>2) əlaqəli tərəflər arasında münasibətləri və əməliyyatları düzgün müəyyən etmək, uçota almaq və hesabat vermək üçün kifayət qədər müvafiq audit sübutları əldə etmək;</p> <p>3) hesabatın əlaqəli tərəflər arasında münasibətlərin və əməliyyatların ədalətli təqdim edilməsini təmin etdiyi qənaətinə gəlmək</p>		
Planlaşdırma mərhələsindəki prosedurlar		
1	<p>Müvafiq hallarda müştərinin razılığını almaq və müştərinin əlaqəli tərəfləri ilə bağlı digər qurumlar və/yaxud fiziki şəxslərə və digər əlaqəli tərəflərin mövcudluğuna dair sorğular aparmaq:</p> <ul style="list-style-type: none"> - müştəriyə; - müştərinin (müştəri adından) səs verən səhmlərinin (paylarının) 50%-dən çoxunu bilavasitə idarə edən şəxslərə (hüquqi və ya fiziki); - yoxlanılan təşkilatın səs verən səhmlərin (səhmlərin) 50%-dən çoxunu bilavasitə idarə etdiyi şəxslər (müştəri adından); - depozitariyə / səhmdarların reyestrinin sahibinə (səhmdar cəmiyyətləri üçün) (müştəri adından) 	
2	<p>Aşağıdakı kimi əlaqəli tərəflərlə əməliyyatların müəyyən edilməsi və uçotu ilə bağlı nəzarət vasitələrini başa düşmək üçün sorğular aparmaq və ya rəhbərlikdən və müəssisə daxilindəki digər şəxslərdən müsahibə götürmək və digər müvafiq prosedurları yerinə yetirmək:</p> <ul style="list-style-type: none"> - əlaqəli tərəflərlə aparılan əməliyyatların hesabatda etibarlı əks olunmasını və açıqlanmasını təmin etmək məqsədi ilə uçot və daxili nəzarət sisteminin təşkili baxımından uçot siyasətini öyrənmək; 	

	<p>- əlaqəli tərəflərin müəyyən edilməsinə (müəyyənləşdirilməsinə) yönəlmiş prosedurları öyrənmək, əlaqəli tərəflərlə əməliyyatların uçotuna nəzarət prosedurlarının etibarlılığını təhlil etmək və onlar haqqında məlumat yaratmaq</p>	
3	<p>Sorğu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nizamnamə; - müştərinin səhmdarlarının/iştirakçılarının ümumi yığıncaqlarının, o cümlədən sonuncu növbədənkənar ümumi yığıncaqların protokolları; - kollegial idarəetmə orqanlarının formalaşdırılması qaydası; - müştərinin idarə heyətinin (müşahidə şurasının) və (və ya) digər kollegial idarəetmə orqanlarının üzvlərinin hesabat dövrü üçün, zərurət olduqda isə hesabat dövründən əvvəlki dövr üçün təsdiq edilmiş siyahıları; - hesabat dövrü üçün, zərurət yarandıqda isə hesabat dövründən əvvəlki dövr üçün direktorlar şurasının (müşahidə şurasının) və (və ya) digər kollegial idarəetmə orqanlarının iclaslarının protokolları. <p>Onları öyrənmək üçün:</p> <ul style="list-style-type: none"> - müştərinin idarəetmə orqanlarının strukturunun müəyyən edilməsi; - müştərinin idarəetmə orqanlarının səlahiyyətlərinin müəyyən edilməsi; - onların qərar qəbul etmə qaydası; - idarəetmə işçiləri üçün ayrıca müəyyən edilmiş müxtəlif növ həvəsləndirici ödənişlərin aparılması qaydasının müəyyən edilməsi 	
4	<p>Əsas rəhbər heyətin tərkibi haqqında rəhbərliyə sorğu göndərmək.</p> <p>Əsas rəhbər heyətin tərkibinə daxil olan şəxslər haqqında məlumatların nizamnamə, direktorlar şurasının protokolları, idarəetmə heyəti üçün ayrıca müəyyən edilmiş müxtəlif növ həvəsləndirici ödənişlərin ödənilməsi qaydası və auditorun sorğusuna cavablar ilə təsdiq edilməsinə əmin olmaq.</p> <p>Əsas idarəetmə heyəti - menecerlər (baş direktor, təşkilatın yeganə icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini həyata keçirən digər şəxslər), onların müavinləri, kollegial icra orqanının üzvləri, direktorlar şurasının (müşahidə şurasının) və ya digər kollegial idarəetmə orqanının üzvləri. təşkilat, habelə təşkilatın fəaliyyətini</p>	

	planlaşdırmaq, idarə etmək və nəzarət etmək səlahiyyəti və məsuliyyəti olan digər vəzifəli şəxslər (BMS 24)	
5	<p>Əlaqəli tərəflər üçün aşağıdakı sənədləri nəzərdən keçirin:</p> <ul style="list-style-type: none"> - əvvəlki hesabat dövrü üçün hesabat; - keçən ilin audit iş sənədləri; - vergi və digər nəzarət orqanlarına verilən məlumatlar; - müştərinin ən böyük debitorları və kreditorları haqqında məlumat və sənədlər (müqavilələr, işgüzar yazışmalar, danışıqlara dair hesabatlar); - mövcud mənbələrdən digər məlumatlar; - MMC üçün: filialların siyahıları; - AO üçün: <ul style="list-style-type: none"> dividend almaq hüququ olan şəxslərin siyahıları; səhmdarların reyestrindən çıxarış; ümumi yığıncaqda iştirak etmək hüququ olan səhmdarların siyahıları; emitent hesabatları; emissiya qiymətli kağızlarının emitentləri tərəfindən məlumatların açıqlanması 	
6	<p>Əlaqəli tərəfləri müəyyən etmək üçün aşağıdakı əməliyyat növlərini müəyyən etmək üçün müştərinin biznes əməliyyatlarını araşdırın:</p> <ul style="list-style-type: none"> - qeyri-standart qiymətlər, faiz dərəcələri, zəmanətlər və ödəniş şərtləri kimi atipik vəziyyətlər və şərtləri əhatə edən əməliyyatlar; - iş məntiqi nöqtəyi-nəzərindən heç bir aydın səbəb olmadan həyata keçirilən əməliyyatlar (məsələn, aşkar və ya açıq-aydın mənfəət gətirməyən əməliyyatlar, adətən əsas fəaliyyət çərçivəsində həyata keçirilən əməliyyatlardan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən əməliyyatlar, heç bir halda vasitəçi vasitəsilə aparılan əməliyyatlar) vasitəçi vasitəsilə işləmək ehtiyacının ifadə edilməsi və s.); - məzmunu formalarından fərqli olan əməliyyatlar (məsələn, xəyali əməliyyatlar, yəni hüquqi nəticələr yaratmaq niyyəti olmadan həyata keçirilən) və ya saxta əməliyyatlar (hüquqi nəticələrə nail olmağa yönəlmiş, lakin bu əməliyyatdan irəli gələnəri deyil, yəni faktiki olaraq edilən digər əməliyyatları gizlətmək əmri); 	

	<ul style="list-style-type: none"> - sənədlərdə və (və ya) mühasibat uçotunda qeyri-adi şəkildə əks olunan əməliyyatlar; - malların, işlərin, xidmətlərin əvəzsiz alınması və ya göstərilməsi üzrə əməliyyatlar 	
7	<p>Rəhbərlik tərəfindən əvvəllər müəyyən edilməmiş və ya açıqlanmayan əlaqəli tərəflərlə əlaqələr və ya əməliyyatların sübutu üçün aşağıdakı sənədləri araşdırın:</p> <ul style="list-style-type: none"> - banklardan və hüquqşünaslardan təsdiqlər; - səhmdarların və korporativ idarəetməyə cavabdeh şəxslərin yığıncaqlarının protokolları; - zəruri hesab etdiyiniz digər hesabat materialları və ya sənədlər 	
<p>Nəticə: əlaqəli tərəflər arasında əlaqələrin və əməliyyatların mövcudluğu ilə bağlı hesabatın əhəmiyyətli təhrifi riskləri əhəmiyyətlidir / əhəmiyyətli deyil</p>		
<p>Əhəmiyyətli Mühasibat Uçotu və Əlaqəli Tərəflərlə Əməliyyatların Açıqlanması üzrə Audit Prosedurları</p>		
8	<p>Hesabat dövründə əlaqəli tərəflərlə əməliyyatların nümunəsini formalaşdırmaq və əlaqəli tərəflərlə əməliyyatların mühasibat uçotunda əks olunmasını təmin etmək:</p> <ul style="list-style-type: none"> - tam; - müvafiq hesabat dövrü; - müvafiq ilkin sənədlər əsasında; - ilkin sənədlərə uyğun olan qiymətləndirmədə; - bazar şərtləri üzrə; - müvafiq olduqda, Vergi Məcəlləsinin transfer qiymətlərinin müəyyən edilməsi ilə bağlı tələbləri (Vergi Məcəlləsinin 88-ci maddəsinin 20-ci maddəsinin 1.2-ci yarımbəndi) yerinə yetirildikdə; - əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar, eləcə də əlaqəli tərəflərlə əsas əməliyyatlar lazımı qaydada təsdiq edildikdə 	
9	<p>Analitik uçotun qurulması üçün əlaqəli tərəflər haqqında müvafiq məlumatların formalaşmasını təmin etdiyinə əmin olmaq</p>	
10	<p>Əlaqəli tərəflər haqqında aşağıdakı məlumatların maliyyə hesabatlarında ədalətli və tam şəkildə açıqlandığına əmin olmaq:</p> <ul style="list-style-type: none"> - əlaqənin xarakteri; - əməliyyat növləri; - hər növ əməliyyatların həcmi (mütləq və ya nisbi ifadədə); 	

	<ul style="list-style-type: none"> - hesabat dövrünün sonuna başa çatdırılmamış əməliyyatlar üzrə xərc göstəriciləri; - əməliyyatlar üzrə hesablaşmaların həyata keçirilməsi (tamamlanması) şərtləri və müddətləri, habelə hesablaşmaların forması; - hesabat dövrünün sonuna şübhəli borclar üzrə formalaşmış ehtiyatların məbləği; - məhdudiyət müddəti başa çatmış silinmiş debitor borclarının məbləği, alınması qeyri-real olan digər borclar, o cümlədən şübhəli borclar üzrə ehtiyatlar 	
11	<p>Əvvəlki paraqrafta göstərilən məlumatın aşağıdakı tərəflərin hər biri (əgər varsa) üçün ayrıca açıqlanmasını təmin etmək:</p> <ul style="list-style-type: none"> - əsas təsərrüfat müəssisəni (ortaqlıq); - törəmə müəssisələr; - üstünlük təşkil edən (iştirakçı) təsərrüfat müəssisələri; - asılı iqtisadi müəssisələr; - birgə fəaliyyətin iştirakçıları; - əsas rəhbər işçilər; - digər əlaqəli tərəflər 	
12	<p>Əsas idarəetmə heyəti ilə bağlı açıqlanan məlumatın məcmu olaraq və aşağıdakı ödəniş növlərinin hər biri üzrə mükafat məbləğləri haqqında məlumatı ehtiva etdiyini yoxlamaq:</p> <ul style="list-style-type: none"> - qısamüddətli mükafatlar; - uzunmüddətli mükafatlar: - əmək fəaliyyətinin sonunda əmək haqqı; - emitentin opsiyonları, səhmləri, nizamnamə kapitalındakı payları və onların əsasında ödənişlər şəklində mükafat; - digər uzunmüddətli mükafatlar <p>Əsas rəhbər heyətin mükafatlandırılması haqqında məlumat hər bir tam adın kontekstində deyil, ümumilikdə bütün işçilər üçün təqdim olunur</p>	
13	<p>Əmin olun ki, əgər hesabat dövründə müştəri digər hüquqi şəxsə nəzarət edirsə və ya eyni hüquqi şəxs və (və ya) eyni fiziki şəxs (eyni şəxslər qrupu) tərəfindən idarə olunursa (birbaşa və ya üçüncü hüquqi şəxslər vasitəsilə), o zaman hesabat dövründə</p>	

	onlar arasında əməliyyatların olub-olmamasından asılı olmayaraq, onlar arasındakı əlaqə maliyyə hesabatlarında təsvir edilir	
14	Rəhbərliyin auditora təqdim etdiyi yazılı təqdimatların maliyyə hesabatlarında əlaqəli tərəflərlə bağlı açıqlamalarının tamlığı və düzgünlüyünə dair təminatların daxil olmasını təmin edin	
15	Müəssisənin əlaqəli tərəfləri ilə əlaqəli auditor hesabatında dəyişikliklərə səbəb olan bütün əhəmiyyətli məsələlər barədə idarəetməyə məsul şəxslərə məlumat vermək	
Əlaqəli tərəflərin iştirakı ilə audit prosedurları və ya əvvəllər rəhbərlik tərəfindən müəyyən edilməmiş və ya açıqlanmayan əməliyyatlar (əgər varsa)		
16	Rəhbərlik tərəfindən əvvəllər müəyyən edilməmiş və ya açıqlanmayan əlaqəli tərəflər və ya əməliyyatlar varsa, bu məlumatı tapşırıq komandasının üzvlərinə çatdırmaq	
17	Rəhbərliyi yeni əlaqəli tərəflə bütün əməliyyatları müəyyən etməyə dəvət edin və bu məlumatı təhlil üçün auditora təqdim edin. Müəssisənin əlaqəli tərəflər üzərində nəzarətinin nə üçün əlaqəli tərəflərlə münasibətləri və əməliyyatları müəyyən etmədiyini və ya açıqlamadığını soruşmaq	
18	Müvafiq mahiyyəti üzrə audit prosedurlarının yerinə yetirilməsinə əmin olmaq	
19	Rəhbərlik tərəfindən əvvəllər müəyyən edilməmiş və ya açıqlanmamış digər əlaqəli tərəflərin və ya onlarla əməliyyatların ola biləcəyi riskinin qiymətləndirilməsini yeniləyin. Lazım gələrsə, əlavə audit prosedurlarını həyata keçirin	
20	Əgər məlumatın açıqlanmaması qəsdəndirsə (və buna görə də fırıldaqçılıq nəticəsində əhəmiyyətli təhrif riskini göstərir), auditin nəticələrini qiymətləndirin	
Adi iş təcrübəsinə uyğun gəlməyən əlaqəli tərəflərlə əhəmiyyətli əməliyyatlar olduqda audit prosedurları (əgər varsa)		
21	Rəhbərliyə aşağıdakılarla bağlı sorğu göndərin: - qeyri-bazar əməliyyatları da daxil olmaqla, müəssisənin adi fəaliyyətindən kənar əməliyyatların xarakteri ; - əlaqəli tərəflərin mümkün iştirakı	
22	Normal iş təcrübəsinə uyğun gəlməyən müqavilələri və ya razılaşmaları yoxlayın və müəyyən edin:	

	<ul style="list-style-type: none"> - əməliyyatların biznes məntiqi (və ya olmaması) onların aktivlərin oğurlanmasını ört-basdır etmək və ya saxta hesabatların hazırlanması üçün edildiyini göstərirmi; — əməliyyat şəraitinin rəhbərliyin izahatlarına uyğun olub-olmaması; - əməliyyatların mühasibat uçotunda əks olunub-olunmaması və maliyyə hesabatlarında düzgün şəkildə açıqlanması 	
23	Əməliyyatların lazımi qaydada təsdiq edildiyinə dair audit sübutunu əldə etmək	
<p>Nəticələr: əlaqəli tərəflərlə münasibətləri və əməliyyatları nəzərdən keçirərkən, fırıldaqçılıq üçün əlavə risk faktorları müəyyən edilməmişdir. Əlaqəli tərəflər düzgün müəyyən edilməmişdir.</p> <p>Əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar müvafiq qaydada uçota alınır.</p> <p>Əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar maliyyə hesabatlarında düzgün şəkildə açıqlanır. Hesabat əlaqəli tərəflər arasında münasibətlərin və əməliyyatların ədalətli təqdimatını təmin etmir</p>		

Razılaşdırılmış prosedurlar üzrə hesabatların nümunələri**Nümunə 1**

Bu razılaşdırılmış prosedurlar üzrə hesabat nümunəsinin məqsədləri üçün aşağıdakı şərtlər nəzərdə tutulur:

- Tapşırıq verən tərəf ünvan sahibidir və yeganə nəzərdə tutulan istifadəçidir. Tapşırıq verən tərəf məsul tərəf deyildir. Məsələn, tənzimləyici orqan tapşırıq verən tərəf və nəzərdə tutulan istifadəçidir, tənzimləyici orqanın nəzarət etdiyi müəssisə isə məsul tərəfdir.
- Heç bir ziddiyyət aşkar edilməmişdir.
- Mütəxəssis-praktik razılaşdırılmış prosedurlardan hər hansı birini yerinə yetirmək üçün mütəxəssis-praktikin ekspertini işə cəlb etməmişdir.
- Hesabatın istifadəsi və ya paylanması ilə bağlı heç bir məhdudiyət yoxdur.
- Mütəxəssis-praktikin riayət etməli olduğu müstəqillik tələbləri yoxdur.
- Prosedur 3-dəki ziddiyyətlər barədə məlumat vermək üçün 100 ABŞ dolları məbləğində kəmiyyət həddi tapşırıq verən tərəflə razılaşdırılmışdır.

MƏHSULLARININ SATIN ALINMASI ÜZRƏ RAZILAŞDIRILMIŞ PROSEDURLAR ÜZRƏ HESABAT

[Ünvan sahibinə]

Razılaşdırılmış prosedurlar üzrə bu hesabatın məqsədi

Hesabatımız yalnız məhsullarının satın alınmasının (tapşırıq verən tərəfin) satınalma strategiyalarına uyğun olub-olmadığını və başqa məqsəd üçün uyğun ola bilməyəcəyini müəyyən etməkdə ona kömək etmək məqsədi daşıyır.

Tapşırıq verən tərəfin və məsul tərəfin məsuliyyətləri

Tapşırıq verən tərəf razılaşdırılmış prosedurların tapşırığın məqsədinə uyğun olduğunu qəbul etmişdir.

Tapşırıq verən tərəfindən müəyyən olunmuş (məsul tərəf) yerinə yetirilən razılaşdırılmış prosedurların aid olduqları predmetə görə məsuliyyət daşır.

Mütəxəssis-praktikin məsuliyyətləri

Biz razılaşdırılmış prosedurlar üzrə tapşırığı 4400 sayılı (düzəliş edilmiş) “Razılaşdırılmış prosedurlar üzrə tapşırıqlar” Əlaqəli Xidmətlər üzrə Beynəlxalq Standarta (ƏXBT) uyğun yerinə yetirdik. Razılaşdırılmış prosedurlar üzrə tapşırıq bizim (tapşırıq verən tərəf) ilə razılaşdırılmış prosedurları yerinə yetirməyimizi və yerinə yetirilən razılaşdırılmış prosedurların faktiki nəticələri olan nəticələr haqqında hesabat verməyimizi ehtiva edir. Biz razılaşdırılmış prosedurların məqsədəuyğunluğu ilə bağlı heç bir açıqlama vermirik.

Razılaşdırılmış prosedurlar üzrə bu tapşırıq təsdiqləmə tapşırığı deyildir. Müvafiq olaraq, biz rəy və ya təsdiqləmə nəticəsini ifadə etmirik.

Əlavə prosedurlar yerinə yetirdiyimiz təqdirdə hesabatda daxil ediləcək digər məsələlər aşkar edə bilərdik.

Peşə etikasını və keyfiyyətə nəzarət

Biz (müvafiq etik normaları təsvir edin) uyğun olaraq etik normalara riayət etdik. Bu tapşırığın məqsədi üçün bizdən riayət edəcəyimiz müstəqillik tələbləri yoxdur.

Şirkətimiz 1 sayılı “Maliyyə hesabatlarının auditini və təhlilini, habelə digər təsdiqləmə və əlaqəli xidmətlər üzrə tapşırıqları yerinə yetirən şirkətlərdə keyfiyyətə nəzarət” Beynəlxalq Keyfiyyətə Nəzarət Standartını (BKNS) tətbiq edir və müvafiq olaraq, etik normalara, peşə standartlarına və qüvvədə olan qanun və qaydaların tələblərinə riayət etmə ilə bağlı sənədləşdirilmiş strategiya və prosedurlar da daxil olmaqla, hərtərəfli keyfiyyətə nəzarət sistemini saxlayır.

Prosedurlar və nəticələr

Biz məhsullarının satın alınması ilə bağlı (tapşırıq verən tərəf) ilə razılaşdırılmış aşağıda təsvir edilən prosedurları yerinə yetirdik.

	Prosedurlar	Nəticələr
1	(Məsul tərəfin) rəhbərliyindən məhsulları üçün (1 yanvar 20XX] və [31 dekabr 20XX) tarixləri arasında imzalanmış bütün müqavilələrin siyahısını (“siyahı”) əldə etmək və	Biz rəhbərlikdən məhsulları üçün (1 yanvar 20XX) və (31 dekabr 20XX) tarixləri arasında imzalanmış bütün müqavilələrin siyahısını əldə etdik.

	dəyəri 25,000 ABŞ dollarından yuxarı olan bütün müqavilələri müəyyən etmək	Siyahıdakı 125 müqavilədən dəyəri 25.000 ABŞ dollarından yuxarı olan 37 müqaviləni müəyyən etdik.
2	Siyahıda dəyəri 25.000 ABŞ dollarından yuxarı olan hər bir müəyyən edilmiş müqavilə üçün müqaviləni tender sənədləri ilə müqayisə etmək və hər bir müqavilə üzrə (məsul tərəfin) “Əvvəlcədən seçilmiş podratçılar siyahısı”ndan ən azı 3 podratçının tenderdə iştirak edib-etmədiyini müəyyən etmək.	Dəyəri 25.000 ABŞ dollarından yuxarı olan 37 müqavilə ilə bağlı tender sənədlərini yoxladıq. Biz 37 müqavilənin hamısı üzrə [məsul tərəfin] “Əvvəlcədən seçilmiş podratçılar siyahısı”ndan ən azı 3 podratçının tenderdə iştirak etdiyini aşkar etdik.
3	Siyahıda dəyəri 25 000 ABŞ dollarından yuxarı olan hər müəyyən edilmiş müqavilə üçün imzalanmış müqavilə üzrə ödənilməli olan məbləği [məsul tərəfin] yekunda podratçıya ödədiyi məbləğ ilə müqayisə etmək və yekunda ödənilən məbləğin müqavilədə razılaşdırılmış məbləğ ilə eyni olub-olmadığını müəyyən etmək.	Biz siyahıya daxil edilən dəyəri 25 000 ABŞ dollarından yuxarı olan 37 müqavilə üzrə imzalanmış sənədləri əldə etdik və müqavilələrdə ödəniləcək məbləğləri [məsul tərəfin] podratçıya yekunda ödədiyi məbləğlər ilə müqayisə etdik. Biz aşkar etdik ki, yekunda ödənilən məbləğlər heç bir istisna olmadan 37 müqavilənin hamısında razılaşdırılmış məbləğlərin 100 ABŞ dolları daxilindədir.

11. İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi
2. “Mühasibat Uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
3. “Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
4. “İnvestisiya fondları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
5. Beynəlxalq Audit Standartları
6. Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları
7. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları